

نگاهی گذرا بر الآراء الفقهية

محمدرضا خادمیان

الآراء الفقهية، آیت الله شیخ هادی نجفی، ۳ جلد (مجموعاً ۱۳۸۴ صفحه)، قم: مهر قائم، ۱۳۸۷.

اشاره

کتاب قیم و گرانبسنگ المتاجر موسوم به مکاسب تألیف ارزشمند و پرمحتوای شیخ مرتضی انصاری - علیه الرحمة - است که از بدو ظهور در حوزه های علمیه، بر تارک مجالس علمی دزخشید و از سطور وزین آن، دستمایه های اجتهاد جوشید؛ کتابی که مخالف و محالف را بر آن داشت تا اذعان به والایی رتبه اش کنند و به دیده تواضع و احترام به آن بنگرند.

مکاسب کتابی اجتهادی است که از سطر سطر اوراقش، رایحه تحقیق و تدقیق به مشام علم دوستان می رسد و چه شایسته گفته اند: «آن کتاب به یختر بلوغ الفقهاء والمجتهدین الی درجه الاجتهاد»^۱ مکاسب از دیرباز محل تحشیه و تعلیقه و دروس بزرگان فقه امامیه بوده است. یکی از آثاری که با محوریت مکاسب به عرصه فقه اهل بیت - علیهم السلام - راه پیدا کرده است، الآراء الفقهية اثر فقیه فاضل، آیت الله شیخ هادی نجفی - دام توفیقه - است.

معرفی اجمالی کتاب

الآراء الفقهية در سه مجلد (مجموعاً ۱۳۸۴ صفحه) و قطع وزیری در سال ۱۳۸۷ ش (چاپ اول) توسط انتشارات «مهر قائم» منتشر شد.

این اثر فقهی، مجموعه دیدگاه های فقهی و اجتهادی مؤلف محترم درباره مکاسب محرمة است. این اثر ارزنده که در مدرسه صدر اصفهان در محضر جمعی از طلاب مستعد افاضه شده، تنها دربردارنده یک قسم از اقسام سه گانه مکاسب است. امیدواریم همان طوری که صاحب اثر وعده داده اند، در آینده ای نزدیک شاهد تکمیل و عرضه اقسام باقی مانده باشیم. ان شاء الله تعالی.

شیوه تنظیم

از آنجا که این اثر فقهی درس خارج مؤلف محترم است، شیوه تنظیم کتاب نیز براساس شیوه ارائه مطالب در حضور شاگردان سامان یافته است. بحث و بررسی های فقهی در قالب پنج مرحله ذیل دنبال شده است:

۱. بررسی معنای لغوی؛

۱. مکاسب؛ تصحیح و تعلیقه آیت الله پایانی؛ مقدمه جلد اول.

ویژگی ها و نقاط قوت اثر
از ویژگی های ممتاز و درخور تجلیل الآراء الفقهیة به موارد ذیل
می توان اشاره کرد:

۱. بررسی مسائل مستحدثه

همواره فقه شیعه در طول مدیریت فقهی خود به مسائل
مستحدثه، نگاهی فعال و پویا داشته و دارد و از هرگونه انفعال و
رکود به دور بوده است. اثر حاضر از پرداختن به مسائل نوپیدا
غافل نبوده. به خوبی به آن پرداخته است؛ مسائل مهم و مورد
ابتلائی که هر روزه جامعه اسلامی با آن دست به گریبان بوده،
غفلت از آنها نارواست؛ برای نمونه مسائل مستحدثه ذیل را در
این اثر فقهی می توان یافت:

۱. العملية الجراحية البلاستيكية؛

۲. تغيير الجنسية؛

۳. الاستنساخ البشري؛

۴. اخذ منی الزوج أو تقوية فی الخارج ثم تزريقه فی رحم
زوجه؛

۵. بيع الكحول الطبيعية والصناعية؛

۶. الترفيع وزرع الاعضاء والتشريح؛

۷. التصفيق فی المجالس المنسوية الى اهل بيت(عليهم
السلام).

۲. بررسی مسائل عنوان نشده در مکاسب

گاهی پختگی ابحاث فقهی اقتضا می کند یک مسئله با در نظر
گرفتن لوازم و مسائل دیگر که در همان راستا هستند، مطرح
شود؛ البته بدون این امر مهم، بحث یا ناقص می ماند و یا از
بدهات لازم محروم می گردد.

یکی دیگر از ویژگی های قابل توجه الآراء الفقهیة دقت و
اهتمام به مسائلی است که جناب شیخ اعظم (علیه الرحمة) در
مکاسب - بنابر جهاتی - بدان ها نپرداخته است.

اثر حاضر به دور از هرگونه شتاب زدگی و با حوصله علمی
لازم، مسائل متعرض نشده توسط شیخ انصاری (علیه الرحمة)
را به نظاره فقهی نشست است؛ مسائلی همانند: الربا، حلق
اللحیة والضرائب و مانند آن.

۳. وسعت دامنه تحقیق

از عوامل ارزش بخش در یک اثر علمی، می توان به عامل
تحقیق و تدقیق اشاره کرد. هر اندازه در اثری جای این عامل
مهم، خالی باشد، از تأثیر مطلوب آن کاسته خواهد شد و هر

۲. بررسی معنای اصطلاحی؛

۳. ذکر اقوال علما در مسئله مورد نظر؛

۴. بررسی ادله شرعی و دامنه دلالت و حجیت آنها؛

۵. گزینش و اثبات قول مختار.

شیوه تبویب کتاب

همان طور که قبلاً گذشت، الآراء الفقهیة در سه مجلد به قرار
ذیل سامان یافته است:

الف) جلد اول

- الاولة العامة فی المكاسب (من الآيات والروایات).

- النوع الاول: الاکتساب بالأعیان النجسة (المعاوضة علی

بول غیر مأكول اللحم، بيع العذرة النجسة، الدم، المنی،
المیة، الخنزیر البری، الكلب البری، الخمر وکل سکر مایع
والفقاغ، الاعیان المتنجبة).

- النوع الثاني: ما یحرم لتحریم ما یقصد به وهو علی ثلاثة

اقسام (مالا یقصد من وجوده علی هیئته الخاصة بالأحرام، ما
یقصد منه المتعاملان المنفعة المحرمة، ما یحرم لتحریم ما یقصد
منه شأنًا).

- النوع الثالث: ما لیس فیہ منفعة محللة معتدبها.

- النوع الرابع: الاکتساب بما هو حرام فی نفسه (الاحتکار،

البذاء، تدلیس الماشطة، تزین الرجل بما یحرم علیه، التشیب
بالمراة الاجنبیة، التصوير، التطفیف والنجس، التنجیم).

ب) جلد دوم

- تنمة النوع الرابع (حفظ كتب الضلال، حرمة حلق اللحية،

الربا، الرشوة، السب، السحر، الشعوذة، الغش، الغناء،
الغیة، خاتمة: حقوق الاخوان).

ج) جلد سوم

- تنمة النوع الرابع (القمار، القيادة، القیافة، الكذب،

الكهانة، اللهو، مدح من یتستحق الذم أو ... عكسه، معونة
الظالمین، النجش، النمیة، النیاحة، الولاية من قبل الجائر،
هجر المؤمن، الهجر، هجران المؤمن).

- النوع الخامس: مما یحرم التکسب به (اخذ الاجرة علی

الواجب).

- خاتمة (بيع المصحف، جوائز السلطان وعماله، ما یأخذه

الجائر من الخراج والمقاسمة والزکاة).

بدیهی است این نوشتار بررسی بنایی اثر حاضر نیست، اما چند کاستی بر اساس مبنای مؤلف محترم را یادآور می‌شویم:

۱. نهایة الاحکام نام یکی از آثار فقیه پرآوازه، علامه حلی (علیه الرحمة) است نه نهایة الأحکام که در بعضی موارد مشاهده می‌شود؛ البته ممکن است مربوط به اغلاط چاپی باشد.^۵

۲. با توجه به آنکه چاپ اول این مجموعه فقهی در سال ۱۳۸۷ ش. رقم خورده است، متوقع بود بعضی از تعبیر به روز باشد. در چند جای این اثر فقهی، مؤلف محترم از استاد خود این چنین یاد می‌کنند: «وقال شيخنا الاستاد -مدظله-^{۸۵} و در ادامه طالبی از ارشاد الطالب آیت الله العظمی میرزا جواد تبریزی (علیه الرحمة) نقل می‌نمایند که ایشان در زمان چاپ قطعاً رحیل کوی دوست بوده‌اند؛ لذا تعبیر «رحمة الله علیه» و مانند آن، شایسته بود.

بگذریم از اینکه هنگام نقل کلمات محققان معمولاً به نام صاحب قول اشاره می‌کنند، ولی در مورد ایشان با اینکه جای توهّم بود، ولی بسیار نادر به نام ایشان تصریح کرده‌اند؛^۷ زیرا ارشاد الطالب مشترک لفظی است و اثر دیگری به نام ارشاد الطالب الی حقائق المکاسب از مرحوم آية الله پایانی (علیه الرحمة) به یادگار مانده است؛ البته رفع این توهّم منوط به فهرست منابع آخر جلد سوم است.

۳. در بررسی های لغوی - همان طور که شیوه مؤلف محترم است - در بعضی از موارد، کمبودهایی مشاهده می‌شود؛ بدین صورت که یا اصلاً آن لغت مربوط معنا نشده و یا ضعیف و کم تبع است.

۲. برای نمونه ر. ک به: آراء الفقهاء، ج ۳، ص ۱۱۱.

۳. همان، ج ۱، ص ۲۶.

۴. ایشان از خاندان اصیل و ریشه دار «اصفهانى نجفی» هستند. بزرگانى همانند آیت الله محمدتقی اصفهانى مشهور به آقانجفی (صاحب هدایة المسترشدین) و حاج آقا نور اصفهانى و آقا محمدباقر اصفهانى مجتهد و مصلح شهیر اصفهان از این خاندان هستند که جملگی از نسل علامه شیخ جعفر کاشف الغطاء - علیه الرحمة - محسوب می‌شوند.

۵. الآراء الفقهاء، ج ۲، ص ۲۶۱.

۶. همان، ج ۲، ص ۱۴۱.

۷. همان، ص ۲۸۲.

اندازه احکام و آفتان بیشتری در تحقیق داشته باشد، بر تأثیر آن افزوده خواهد شد؛ برای مثال آثاری همانند جواهر الکلام و مفتاح الکرامة آن گاه که در صدد اثبات و نفی یک فرع فقهی برمی‌آیند، آن چنان تبعات و تحقیقات دامنه داری از کتب فقها ارائه می‌دهند که موجب شگفتی خواننده از این استیعاب می‌شوند.

الآراء الفقهية اثری قابل توجه در زمینه رصد و حکایت اقوال فقهاست. گاهی در یک فرع فقهی قریب به سی اثر فقهی تتبع شده است؛^۲ به طوری که ناخودآگاه، آثار گرانسنگی همچون جواهر الکلام و مفتاح الکرامة را از این جهت تداعی می‌کند.

نکته دیگری که در همین زمینه باید یادآور شد کوشش مؤلف محترم در تحقیق بعضی آثار منسوب به ائمه اطهار (علیهم السلام) است؛ برای نمونه ایشان در ادله عامه مکاسب محرمه، در دلیل روایی، روایتی از امام رضا (ع) به نقل از الفقه الرضوی نقل می‌نمایند؛ آن گاه در صحت نسبت این کتاب به حضرت، هشت قول را بازگویی و نهایتاً با ارائه دلایل و شواهدی صحت انتساب این کتاب را به امام رضا (ع) نفی می‌نمایند.^۳

در پایان این بخش لازم است به چند حسن در خور تجلیل این کتاب اشاره کرد:

۱. رعایت نظم منطقی موضوعات: در مکاسب مرحوم شیخ انصاری (ع) هر چند بحث «احتکار و تسعیر» آمده است، اما در آخر بحث بیع وارد شده است؛ با این حال مؤلف محترم با رعایت نظم منطقی و ترتیب حروف هجاء، نوع رابع مکاسب محرمه را با بحث احتکار آغاز کرده است.

۲. صفحه پردازی، تایپ مناسب و فهرست تفصیلی.

۳. برخورداری کتاب از نثر روان و سلیس.

کاستی های کتاب

کمتر مؤلف و مصنفی یافت می‌شود که بعد از انتشار اثرش دریغ فرصت از دست رفته را نخورد و نگوید ای کاش فلان مطلب را می‌نوشتیم یا نمی‌نوشتیم و یا فلان مطلب را بهتر و طور دیگری می‌پروراندم و ای کاش ... و ای کاش های دیگر.

هر چند الآراء الفقهية اثری در خور توجه از فقیه فاضل است که خود میراث دار خاندان علم و مجاهده است^۴ - و بر لاحقان و سابقان آن درود الهی فزون باد - و دارای نقاط قوت و برجستگی های مثبت می‌باشد، لکن دچار کاستی هایی است که اصلاحش دور از صواب نیست.